

XXV. L E V É L,

*Költ Komáromban, Sz. Iván Havának
26. Napján.*

A főnek ékesgetése.

Alíg van eggy eggy dolog a' Világon, a' melly több változásokon ment volna által, mint az asszonyok hajának fodorítáfa. Ha-fonló ez néminémüképpen a' tenger' habja-ihoz, mellyek a' mint a' fzelek járnak, a' fzerént vagy fel-emelkednek, vagy le-sippad-nak. Egynehány esztendőkkel ez előtt, olly szörnyű magasságra emelkedtek az asszonyok-nak hajaik, hogy a' Férjfajak az asszonyok-hozképest tsak ollyaknak tetfzetek, mint valamelly fászkák. Már most ismét a' Férj-fajak magassabbak, az asszonyok pedig olly kitsinyek, mintha egészen más Nemből va-lók vólnának. Azt mondja eggy Bölts, hogy esmért ő fok ollyan Dámákat, a' kik tzipel-lőiknek farkaikkal, 's kótság tollaikkal, hét lábnyi magasságúak vóltak, már most pedig az öt lábnek is egynehány hüvelyknyi híja vagyon. De igen félő, hogy úgy ne tegye-nek fok Dámák, mint a' le-tsonkáztatott füz-fák, a' mellyek a' következő eszten-

M. Gyűj. IV. N.

B b

dő-

döre még nagyobb ágakat hajtanak, mint sem azok voltak, mellyeket le-vagdaltak. Valószággal minden Bölts nagyobbra betsüli azolta az asszonyokat, miolta illendő mértékre vették magokat, és hajdani tsak nem óriási rettenetes termetekről önként le-mondottak. Minden Böltsék nágyon örülnek az Asszonyi-Nemnek mai viseletének, 's úgy nézik azt, mint a' jó ízlésnek egyik próbáját. — Ha az el-múlt Századokra visszamegyünk, úgy találjuk, hogy mindenkor szorgalmatosabbak voltak az Asszonyok, mint sem a' Férjfiak, a' magok fejeiknek ékesgetésekben. Tsuda hogy a' régi Historikusok, a' kik az építés mesterfégének nevelkedéséről írtak, írásban nem hagyták nélkülünk azt is, miképpen nevedett, és miképpen változott minden Századokban ez az Asszonyi *architectura*, vagy építésnek mesterfége. Igaz az, hogy ez elég dolgot adott volna akármelly Historikusnak; mert a' fából, márványból való épületek soha sem változtak annyit, mint ezek a' pántlikákból, tsipkékből, 's tintukokból készült nagy kastélyok, mellyeknek gerendáik és oszlopaik drótokból állottak. Néha úgy építette ez az Asszonyi haj, mint piramis, más Században úgy mint egy torony, máskor pedig mint valamelly harang-lábak. *Juvená*

ndlis' idejében, fok padlásokra (contigná-
tziókra) építtetett, mint ezt maga elméfen
elő-adja :

*Tot premit ordinibus, tot adhuc compa-
gibus altum*

*Aedificat caput: Andromachen a fronte
videbis;*

Post, minor est, aliam credas. —

Sat. 6. V. 501.

az az:

Annyi fok ferényt vagy hajat rak feje te-
tejére, annyi fok fodrát tsinál hajának, 's
olly szörnyű magasságra vífzi, hogy ha or-
tzáját nézed, leg-szebb termett Asszonymak
látszik, hátulról pedig olyan, mintha nem
is a' vólna.

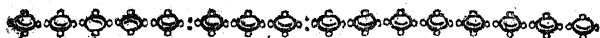
De sohol a' régi Histórikusokban nem
találjuk, hogy a' haj fodrás olly nagy ma-
gasságra lépett vólna, mint a' XIV-dik Szá-
zadban. Akkor Frantziá Országban 's Án-
gliában a' vólt a' módi, hogy a' főnek két
oldalán, két cónusoknak formáikra szörnyű
magasságra emeltettek az Asszonyi hajak, úgy
hogy a' melly Asszony e' nélkül alig vólt
egynehány arasznyi, ez által mint valamelly
álló képek úgy meg-nevelkedtek. Azt írja
Paradinus, azon Századbéli Histórikus, hogy
akkor a' hajak eggy egész svinggel emelked-
tek-fel a' fő felett, és hegyesen mentek-fel,
mint meg annyi tornyok, 's tetejéről füg-

B b 2

gött

gött a' fátyol, melly az affzonyoknak vá-
 lokat verdeste. Ezt a' Gothusi építésnek
 mesterfégét talán még fokkal magasabbra
 emelték volna az Affzonyok, ha egy Con-
 nectus nevű Barát ennek egész erővel ma-
 gát ellene nem szegezte volna. Ez a' buz-
 gó Barát falukról falukra, városokról vára-
 sokra járt, és mindenütt ez ellen a' haj fo-
 drás ellen prédikált. Nem egyszer meg-
 esett, hogy tíz tizen-két ezer ember kör-
 nyül-vette őt a' Városnak piatzán, a' hol
 egy felől a' Férjfiak állván, csak úgy lát-
 szottak mint valamely tsipke bokrok, az
 affzonyok pedig úgy, mint tsupa tzedrusfák-
 ból álló erdők, mellyek a' magok ágaikkal
 a' fellegeket verdefik. Nem egyszer meg-
 esett, hogy ennek a' buzgó Barátnak pré-
 dikállására sok Affzonyok le-szórták a' ma-
 gok búbjait, 's költsönözött hajaikat, va-
 lamint az Éfífusbéliek a' Sz. Pál prédikál-
 lására meg-égették a' magok vará'sló Köny-
 veiket. A' melly Affzonyok pedig ezeknek
 példájokat követni nem akarták, azok ki-
 sem mertek a' házból jöni, mert a' gyerme-
 kek őket kövekkel hajigálták. De azt írja
 továbbá *Paradinus*, hogy alig ment-el va-
 lamely Városból ez a' haj-fodrás ellen buz-
 gólkodó Barát, hogy valamint a' tsigák,
 mellyek ijedekben bé-húzzák szarvaikat,
 ismét ha bátorfágot látnak, ki-nyújtják azo-
 kat

kat; úgy az Affzonyok is, mihelyt a' vesze-
delem el-múlt, újra fel-rakták búbjaitak.
Paradínufon kívül emlékeznek erről más His-
tórikufook is, nevezetefen *Dargentre* Brit-
tanniáról írott Históriájában. — Vajha gon-
dolóra venné a' szép Nem, hogy nem le-
het a' testnek azt a' részét ékesgetni, melly
a' nélkül is a' Természetnek leg-főbb reme-
ke, és az emberi testnek leg-szebb része.
Minden mesterfégét elő-vette a' Természet,
hogy az emberi ábrázatot meg-szépítse. Meg-
hintette azt a' piroságnak ró'saival, meg-
lelkesítette minteggy a' szemeknek tüzökkel
's fényefségeekkel, azt tette a' mosolygásnak
's szeméremnek lakó helyévé, meg-ékesítet-
te két for elefánt tetemekkel, két felől hely-
hezette azokat a' tsudálatos eszközöket,
mellyek a' hangot bé-vizfik a' mi lelkeinkre.
Környül-vette azt hátúlról hajakkal, mel-
lyek, mint a' festett táblákon való homá-
lyofságok, fokkal ditsőfégesebbekké téfzik
mind ezeket a' szépségeket. Eggy szóval
úgy látfzik, hogy a' mindenható Teremtő ar-
ra a' végre szerzette a' főt, hogy légyen az
még az ő remekjének is remekje: Mikorte-
hát mi ezt holmi hafzontalan ékesgetésekkel
terheljük, azok által az emberi ábrázatnak
mértékét (*symmetria*) el-vefztjük, 's a' va-
lófágos szépségektől el-fordítván a' mi sze-
meinket, holmi hafzontalan emberi munká-
kon legeltetjük azokat.

A Főt nem kell melegen tartani.

Már fokszor vólt a' Gyűjteményben arról emlékezet, hogy ha a' Szülék a' köhögés, hurut, nátha, és egyéb nyavalyák ellen gyermekeiket meg-örizni akarják, azoknak mindenkor lábaikat óltalmazták a' nedveség és hideg ellen; fejeiket pedig vágy igen véknyan, vagy semmiyel fe takarják-bé. Nem lehet helyben hagyni fokaknak azon fókáfokat is, melly fzerént éjtízaka vastag hálófűvegeket vagy fapkákat húznak fejeikre: némellyek pedig nappal is úgy vagynak, hogy egész a' nyakokig le-húzzák azokat. Mennél nagyobb melegségben tartattatik a' fő, annál inkább fiet oda a' vér; mennél több vérrohan pedig oda, annál inkább gyengítettnek az abban lévő edények, főt maga is az agy-velő. A' fok nedveségeknék bővségek miatt, fok fájdalma'knak 's erőtlenségeknék vagynak ki-tétettetve a' fizek is. Ha valaki e' mellett meleg italokat ifzik 's erősen dolgozik, annál inkább neveli a' főben való melegséget, 's annál nagyobb vezedelemre téfzi-ki magát. A' tanuló embereknek leg-jobb mezítelen fővel dolgozni, 's a' gyermekeknek is e' képpen jární. — A' kik a' nagy melegségben való tartás által fejeiket 's azoknak edényjeiket el-gyengí-

gítették, azok valami ellenkező szelet, vagy az időnek leg-kifsebb alkalmatlanságát is, fejeknek, fogaiknak, vagy más tagjoknak fájása nélkül el nem szenvedhetik. — A' kik éjtízakánként meleg háló-süvegekben vagy sapkákban hálnak, hányszor élik-meg rajtok, hogy minekutánna meg-izzadtak, annakutánna ki-élik a' háló-süveg fejből, 's rekedtén és náthásan virradnak-fel. A' ki tíz 's húsz éztendeig illy melegen tartotta fejét, és azt el-gyengítette; már annak nem jó azt egyfzeriben el-hagyni, hanem lassanként kell fejét ismét a' hideg levegőhöz szoktatni.

A' Találós Mese vólt *Tekenős béka*; a' Rejtett Szó *Borju*, mellyből ki-telik *bor, juh*.

Találós Mese.

Mihelyest Anyámtól veszem eredetem,
Azonnal Anyámat mind tsak vesztegetem,
Mind addig, míg testét annyira el-efzem,
Hogy magam is véle egyfzerre el-vezem.

Rejtett Szó.

Hármat minden boton kétfzer meg-találok;
Barátom! egyikkal szívesen szolgálok,
Tsak vedd-el; 's ha tétzik ezt magaddal
vidd-el,

B b 4

Mert

Mert két végfő részét nem adhatom hidd-el.
 Tudod mi a' szándék? vigyázz a' tréfára!
 Tudom nem vágyfz ilyen Uri grátziára.
 Martosról, Édes Gergely.

A Kávé plántáról.

A' Kávé plántáknak két neme van, t. i. az Arabiai, és az Indiának nap-nyúgo-ti tartományjából való. Mindenike, gyakran 12. lábnyi magasságra is fel-nő; 's mennél magasabb, annál apróbb leveleket hajt; mellyek 3. 4. főt 5. tzollnyira is nevelkedvén, kerefztül kosul egymásra hajolnak. A' levél felső részének világos, az alsónak pedig halaván zöld színe van. A' leveleknek eredeti fzegeletjekben 5. és 6. virágok nőnek-ki, mind annyi rövid szárazon, mellyek tiszta fejérek és Jezmén illatúak. A' virágoknak felső végek 5. felé hasadván, 5. férjfiú szálatskákat mutat, mellyeknek porok és hamvok által, a' virág' alsóbb részében lévő bimbó meg-terhesítetvén, egy hosszas vereses gyümöltset hoz, a' melly édes ugyan, de nem igen kellemetes ízű.

Némelly nagyobb kerti meleg házakban, már Európában is találhatni Kávé plántákat, mellyeknek friss gyümöltsöket ha ki el-ülteti, újabb plántákat nevelhet azokból. De mivel egy két hét alatt már alkalmat-

la-

lanok az el-ültetésre, nem is lehet, ez idegen Országokból Európába hozott Kávé magból plántákat nevelni; 's az Európai szabad levegő meg-fojtja a' leg-szebb Kávé plántát is.

A' Kávé eredetére nézve, a' Szerentsés Arabiából és Yemen Országból származott, 's még most is onnét hozzák a' legjobb Kávét Európába, a' Levántai Kávé neve alatt. Mostanában leg-több terem az Indiának nap-nyugoti Tartományjaiban, Jáva, Bourbon, Domingo, és Mártinek szigetjein. Az ő jó vagy rosszága, nevezetesen az időknék változástól, a' földtől, és a' levegőtől függ; 's innét van, hogy ugyan azon egy tartományban, egy földben, egyik esztendőben jobb Kávé nevelkedik, mint mászor. — Az Arabiai Kávé plánták 20. 's 30. lábnyi magasságra is fel-nőnek, 's némelly részeken meg-érett a' gyümölcs, midőn más részén még csak virágzik. Néha már három esztendős korában is virágzik, holott többnyire csak 5-dik és 6-dik esztendőben szokott gyümölcsöt teremni. Minden plántáról lehet egy, 's néha 3. 4. font Kávét is szedni. A' plánta pedig, vagy a' Kávé fa, 12. és 15., főt némelly helyeken 25. és 30. esztendőig is el-él. Minekutánna a' gyümölcsöt le-szedik, meg-szárazgatják, és azután malomra öntik azt, hogy

a külfő héjja le-dörföltefsék, a' babja pedig két-felé választafsék. Azután egy egész éjtzaka áztatják azt, és ha meg-szárad, úgy szelelik-ki minden tisztátalanfágból. — A' Kávét rendszerént esztendönként háromszor szokták szedni; de tavasszal Pünköst havában leg-bővebb termése van. Noha a' Törökök temérdek sok Kávét el-veztegetnek, kivált Áfiában; még is tsupán tsak Arábiából esztendönként leg-alább is 120,000. máfát hoznak-bé a' Kereskedők Európába.

A' Kávével való élés esméretlen vólt a' 15-dik Század előtt, és tsak 1470-dik eszt. tanulta azt meg-inni egy Adeni Mufti (Fő-Pap) Perfiában. Ez a' Mufti először erőtelenségi közt próbálgatta a' Kávé italt, és minekutánna azt tapasztalta, melly igen meg-erősítetett az által, úgy ajándékozta azt italul másoknak. A' Kávé' meg-pörkölésére pedig az adott alkalmatóságot, hogy az Arabiaiak azt a' babot, mellynek Sz. Máte Evang. 12. V. 1. is vagyon emlékezete, mindenkor pörkölni szokták, 's úgy élnek véle. A' 16-dik Századnak az elején, már az Égyiptombéliek is kezdetek élni a' Kávével; 1554-ben pedig Konstántzinápolyban is esméretes lett annak itala. Sőt két Kávé-házak állítatván-fel ottan, tsak igen hamar olly közönfeges lett a' Kávé ital, hogy a' Mufti 's a' Papok panaszolkodni kezdetek,

tek, mintha ezen két Kávé-ház miatt, már a' templomok is ürefen állának. Minthogy pedig minden ő panaszolkodások is haszontalan lett, utóbb arra vitte a' Mufti a' dolgot a' Tsászári Udvarnál, hogy a' Kávé, mint egy az Alkoránban tilalmaztatott ital, a' Törököknek közönségesen meg-tiltatott. Hanem ugyan csak egy esztendőnként való fizetés mellett, még is meg-nyerték ezt, hogy a' Kávé ital magános házakban megengedettett nékiek. El-halván azonban a' buzgó Mufti, az ő utánna való meg-mutatta azt, hogy a' Kávé ital az Alkoránban nem tilalmaztatik; és így mindeneknél közönségsé lett a' Törökök közt, úgy annyira, hogy ha a' Török férjfiú meg-engedni nem akarná feleségének a' Kávé italt, tőle való el-váláfát kereshetné azért.

1615-dik esztendőben hoztak először Kávét Levantából Velentzébe; 1650-ben pedig Frantzia Országba, a' hol 1671-ben Marfeillében épült a' leg-első Kávé-ház, melly az általlott híresé, hogy némelly kereskedésbéli nágy dolgok végeztettek abban. 1669-ben egy Török-Követ jövéen Párisba, olly igen szokásba vetette ottan a' Kávé italt, hogy azóltától-fogva közönségsé lett az ottan. — Angliába néhány esztendővel elébb bé-hozatott a' Kávé mint Frantzia Országba.

— A' Németek menttek lévén még azon eszt-

te-

telenfégtől, melly fokakat most már arra vísz közöttök, hogy minden leg-újabb módikat Extra-Póstán hordatnak magoknak Párisból, szinte a' 17-dik Század' végéig, nem is kezdettek a' Kávé italhoz. — A' mi Magyarjaink talán tsak ez előtt 40. 50. esztendőkkel se fokot kaptak a' Kávé italon; a' mint hogy még most is leg-inkább tsak dohányzó helyeknek tartják Magyar Városainkban a' Kávé-házakat; vagy leg-alább egy pohár Rosolis 's Szilvavitzára, appetitorium gyanánt, térnek-bé dél tájban Magyarjaink Komáromban 's Pesten a' Kávé-házakba. Hanem ugyan tsak a' mint a' Német módik közinkbe is lassanként bé-tsúfznak, a' Kávé ital is jó formán közönfégsé kezd már lenni módifabb Magyarjaink közt is.

A' Kávé italnak illy közönfégsé léte miatt, már egész Levánta nem szolgáltathat elégfégest Európának. — A' Hollandusok, a' kik természetek szerént igen elfők ott, a' hol valamelly nyereséget lehet reményleni; észre vévén a' Levántai Kávénak Európában lett elégtelenféget, nem tsak kereskedni kezdetek Arábiából a' Kávéval, hanem annak friss magvát és plántáit is el-hozták onnét magokkal Jáva és Ceylon szigetjeikre; a' melly próbában olly igen szerentsékek levének, hogy tsak kevés idő alatt el-tenyészedvén a' Kávé' nevelése a' nap-keleti 's nap-nyúgoti Szige-

teken, csak nem tellyességgel szükfégtelessé tették a' Levántai Kávét. Idővel tehát Ámerikában lelte hazáját a' Kávé, noha eleinten éppen nem nőtt ottan. Igaz ugyan, hogy soha se is juthatott ezen mostoha anyja' kebelében olly kellemetességre, mint édes anyja' földjén, a' Szerentsés-Arábiában. — A' leg-első Kávé fát 1710-dik esztendőben hozták a' Hollandusok Amsterdámba a' Botanikai kertbe, mellynek mind fiai 's leányjai azok, a' mellyek azóta Európában nevelkedtek.

A' leg-jobb Kávé Mochában Arábiában terem, 's apró és zöld; de csak igen kevés jön abból Európába. Ezután van jófágára nézve a' Levántai, és a' Kairói Égyiptomban, melly Velentze felé hoztatik hozzánk. A' Ceylon Szigetjébéli is igen jó, noha apró és fárgás. A' Jáva szigetjébéli öreg és fejer fárgás. A' Bourbon szigetéből való fejeres. Az Indiai nap-nyúgoti szigetből leg-több hoztatik hozzánk.

A' Kávé' jófágát arról lehet meg-esmérni, ha friss és zöldellő színe van van, a' vízben pedig hamar fenékre száll. Az öregebb könnyű és fárga Kávé többnyire rossz szokott lenni. A' jó Kávénak a' pörkölésben igen kellemetes illatja van; de az ő nehézségének negyed része el-vész a' tűzben, gőzölgése által. Az ő valófágos jófágának mivólta

a'

a' benne lévő olajban áll, mellyet csak akkor lehet meg-esmérni, ha a' vizes része ki-gőzöl a' pörkölésben. Ha pedig igen meg-pörkölük a' Kávét, el-veszti minden kellemetes szagát; főt mind azon vizes részei is ki-gőzölnek, mellyek által a' benne lévő olaj meg-egyeledhetne. Minél inkább halkal pörkölük tehát a' Kávét, annál jobb erejében marad meg az. 15. pertzentés (minuta) alatt, könnyen meg-lehet pörkölni jó szikra tűzön két font Kávét. — Ha egyszer meg-öröltetve vagyon, jobban el-tarthatni azt üveg és tserép, mint fem fa edényben. — Az alább való Kávét is igen meg lehet javítani, ha zöldjében, forró vízbe áztatják, 's azután meg-szárasztgatván úgy pörkölük-meg-azt. A' Kávé' el-készítése elég esméretes. Minél lassabban főzik azt fedél alatt, annál jobb ízű 's kellemetesebb leszén.

A' Kávénak hasznos vagy káros mivóltát, szintúgy nem lehet meg-határozni, mint más akármelly, bár leg-jobb orvofságnak. Hasznos is, káros is lehet; a' minémű t. i. annak természete 's teste' mivólta, a' ki azzal él. Igaz az, hogy a' Kávé, igen olajos részei által, igen el-hajtja 's által járja vérünket. És már csak ezen okból is, nem kellene a' gyermekeket arra szoktatni. A' Kávé többnyire el-hajtja az álmod, 's álmatlanfágot okoz. Feketén magánosan igen

sc-

segíti az eledlek' meg-emésztését, de ha étel előtt élnénk azzal, nagyon el-rontaná appetitufunktat. A' kinek gyenge 's érzékeny tagjai vagynak, annak könnyen refzketést, 's utóbb szél-ütést is okoz annak erős itala. A' kinek melankhólikus vagy hypokondriákus természetje van, 's a' melly fejer személyek az anya-méh' miatt szenvednek, azoknak mindenkor ártalmas a' Kávé ital.

Melly temérdek pénz ki-takarodik esztendőnként Európából a' Kávéért, igen könnyen észre lehet venni. Nyóltz személyre p. o. mindenkor 4. Lat pörkölt Kávét, 's szinte annyi nád-mézet számlálhatni. Gondoljunk már eggy Várost, mellynek 34,000. lakosi vagynak, 's mindenik naponként Kávét iszik, esztendőnként 1939. má'sa pörköltt, vagy közel 2424. má'sa nyers Kávé kell ezen Városban. Ha mar má'sáját 50. forintokkal számláljuk, még is esztendőnként 111,200. forintokra mégyen a' Kávé' árra. A' Kávéhoz nád-méz is jó formában szinte annyi kell. És így esztendőnként tsak a' Kávé italra 167,200. forintokra mégyen a' költség. Ezekhez gondolván még a' tejet, edényt és fát, mellyek a' Kávé el-készítéséhez mind meg-kívántatnak, könnyen észre lehet venni, melly drága fölöstököm a' Kávé.

Ezen költséges italhoz, hogy jobban hozzájuthasson az ember, fokban fok-féle-képpen

pen

pen próbálgatták a 'Kávé'el-készítését. Némelyek pörköltt ro'sot keverték közzibe, melly noha kellemetes ízű, de még sem ér-fel a' riskáfiával, melly meg-száríttatván, ha halkal meg-pörköltetik, igen közelít ízével a' Kávéhoz. Jobb még ennél is a' tzikória gyökér, mellyet ilyen formán szoktak el-készíteni: Ki-áfattatván a' tzikória gyökér, tisztán meg-mofattatik, azután pedig el-hafo-gattatván, apróra meg-metéltetik. Meg-szárítván azt, halkal meg-pörkölik, és úgy örlik-meg. Berlinben és más fok nagyobb Városokban egész Fábrikák vagynak, mellyekben az ilyen Kávékészítetik; és egész telek szántó földek, mellyeken ezt termesztik. 'S valójában fokkal egészségesebbnek is találták a' leg-nagyobb Orvosok az ilyen kevert Kávét, a' magános természet szerént való Kávénál. —

De akármellyikét illza az érdemes Olvasó, hogy káros ne légyen egészségének — ez a' mi szíves kívánfágunk!

